Tukšuma matemātika. Nacionālā teātra izrādes «Dons Žuans» recenzija

Autori: Jeļena Vlasova *(kinokritiķe, kultūras žurnāliste) LSM.LV. 03.11.2026.*

Moljēra lugas "Dons Žuans" iestudējums, ko Latvijas Nacionālajā teātrī veidojis bulgāru režisors Aleksandrs Morfovs, ir labākais, ko šosezon esmu redzējusi mūsu teātrī (tiesa, sezona vēl tikai sākusies). Nav jābūt zīlniekam, lai paredzētu šim iestudējumam ilgu un laimīgu mūžu, stabilus skatītāju panākumus un nominācijas teātra balvām.

Rīgas jaunais Dons Žuans – intelektuālis, estēts, ciniķis un briesmīgs cilvēks

Četru gadsimtu laikā Dona Žuana tēls piedzīvojis milzīgu evolūciju – no reliģiskas pamācības līdz postmodernisma ironijai. Pirmoreiz parādījies 17. gadsimta divdesmitajos gados spāņu dramaturga Tirso de Molinas lugā, šis varonis atdzima atkal un atkal – no gadsimta gadsimtā, no valsts valstī – un atkarībā no autoru skatpunkta ieguva visdžādākās iezīmes. Bairona Dons Žuans ir revolucionārs un skeptiķis, Maksa Friša – matemātiķis un sieviešu nīdējs, Prospera Merimē – dziļi nelaimīgs cilvēks, kurš nožēlo savus grēkus.

> Jaunais Rīgas Dons Žuans ir intelektuālis, estēts un ciniķis. Visa pasaules kārtība viņam ietilpst formulā 2 × 2 = 4.

Sievietes ir tikai līdzeklis pamatvajadzību apmierināšanai – gluži tāpat kā ēdiens, dzērieni, karsts ūdens vannā un zīda halāts, ko pēc mazgāšanās ir tik patīkami uzvilkt.

Pirms pavedināt zemnieci Šarloti, Dons Žuans liek viņai atvērt muti un pārbauda zobus kā tīrasiņu zirgam. Savukārt Donnu Elvīru, kuru viņš pametis un kura ierodas uz pēdējo tikšanos, viņš nežēlīgi un bez jebkāda iemesla izvaro. Vārdu sakot, briesmīgs cilvēks. Bet, velns parāvis, cik gan viņš ir apburošs...

Latvijā labi pazīstams maz iestudētā "Dona Žuana" režisors Aleksandrs Morfovs

Lielajam pavedinātājam veltīto darbu vidū Moljēra luga "Dons Žuans" ir viena no pazīstamākajām, un daudzi to uzskata arī par filozofiski dziļāko. Tomēr Latvijā šī luga iestudēta reti – Nacionālajā teātrī, kura vēsture ir 107 gadus gara, tā uz skatuves nonākusi tikai otro reizi.

> "Tas pats par sevi rada intrigu un liek uzdot jautājumu par latviešu attieksmi pret brīvību un brīvdomību," teikts izrādes preses relīzē.

Tāpēc, iespējams, nav nejaušība, ka šoreiz "Donu Žuanu" iestudējis ārzemnieks – bulgāru režisors Aleksandrs Morfovs. Moljēra lugu viņš jau ir uzvedis Bulgārijā, Krievijā un Izraēlā, un visas šīs izrādes guvušas milzīgus panākumus un saņēmušas daudzus apbalvojumus. Faktiski tā ir viena un tā pati izrāde, kas gan laika gaitā krietni mainījusies.

> Tas, ka režisors pārceļ savu veiksmīgo iestudējumu no vienas skatuves uz citu, ir ierasta pasaules teātra prakse. Talantīgiem darbiem jādzīvo ilgi, un Morfova "Dons Žuans" ir tieši šāds darbs.

Aleksandrs Morfovs Latvijai nav svešs – Dailes teātrī viņš iestudējis četras izrādes ("Finita la comedia!", "Kāds pārlaidās pār dzeguzes ligzdu", "Svinības", "Lauva ziemā"), un katra no tām kļuvusi par spilgtu teātra notikumu. Kopš viņa pēdējā iestudējuma pagājuši jau seši gadi, un skatītāji pa šo laiku paguvuši pēc režisora noilgoties. Un ne tikai skatītāji.

"Dona Žuana" pirmizrādē Nacionālajā teātrī pamanīju daudzus Dailes teātra aktierus. Bija skaidri redzams, ka Morfova darbu konkurējošajā "uzņēmumā" viņi uzlūko ar zināmu greizsirdību: kāpēc ne pie mums? Turklāt izrāde patiešām izdevusies lieliska.

Izrādes noformējums – teātra maģija

Sākšu ar "ārējo ietērpu". "Dons Žuans" ir neticami skaists – īsta bauda acīm! Par to, bez šaubām, jāpateicas visiem iestudējuma veidotājiem – scenogrāfam Mārtiņam Vilkārsim, kostīmu māksliniecei Jolantai Ramkutei, videomāksliniekam *-8*, gaismu māksliniekam Oskaram Pauliņam un citiem.

Tiklīdz izrādes pašā sākumā, Donnas Annas kāzu ainā, atskanēja tarantellas ritmi un pāri sāka griezties dejā, bet uz skatuves bira vai nu sniegs, vai baltu rožu ziedlapiņas, es uzreiz sajutu: lūk, tā ir teātra maģija.

> Atsevišķu ainu vizuālā estētika atgādināja gan Velaskesa izsmalcināti drūmo gleznieciību, gan holandiešu meistaru saulainās jūras ainavas, gan viduslaiku arhitektūru, gan gotiskas pasakas ilustrācijas.

Vieniem un tiem pašiem priekšmetiem izrādes gaitā atklājas jauna nozīme. Greznā vanna, kurā Dons Žuans sākumā mērcējas pēc nakts piedzīvojumiem, atgādina zārku. Finālā no līdzīga zārka pieceļas "akmens viesis".

Daudzas ainas risinās uz paaugstinājuma ar kāpnēm. Tas ir gan pjedestāls, uz kura Dons Žuans paceļ katru nākamo mīļoto, gan Golgāta, uz kuras viņš grasās uzkāpt, lai izciestu sodu par saviem grēkiem, taču galu galā visu pārvērš farsā.

Izrādes kulminācija ir neticami skaista paukotāju treniņa aina. Viņi sadalīti pāros: puse tērpta baltā, otra puse – melnā. Dons Žuans trenera lomā dod komandas. Baltais un melnais, labais un ļaunais, gaisma un tumsa – pasaulē visa ir uz pusēm. Jautājums tikai, kurām komandām jūs paklausāt.

Pirmais plikpaurainais Dons Žuans?

Amizanti, ka Dons Žuans un Komandors šajā izrādē izskatās kā dvīņubrāļi – viņus pat var sajaukt. Finālā nav nekāda akmens rokas spiediena. Dons Žuans sēž pie milzīga galda, kas aizņem pusi skatuves. Brīdī, kad galda otrā pusē parādās tieši tāds pats Komandora tēls, Dons Žuans nogrimst pazemē.

Starp citu, abi varoņi ir plikpauraini, un tas viņiem piešķir zināmu līdzību ar vampīriem.

> Nezinu, vai Morfovs apzināti meklēja aktieri ar Drakulas vaibstiem, vai arī šo ideju noteica Gundara Grasberga āriene, taču, manuprāt, tas ir pirmais plikpaurainais Dons Žuans pasaules kultūrā.

Agrāk bija grūti iedomāties varoni-mīlētāju bez matiem (ja vien tā nebija komēdija). Noskūta galva asociējās vai nu ar mūka kārtu, vai ar noziedzību, vai ar visādiem mošķiem.

Mūsdienās plikpaurība ir reabilitēta. Tā vairs nav ārienes trūkums, bet gan stilīgs aksesuārs, ko uzskata par vīrišķīgu, intelektuālu un pat seksuālu. Plikpauru pulks nepārtraukti pieaug, jo arvien vairāk cilvēku no matiem šķiras brīvprātīgi – modes vai pašizpausmes vārdā. Nav jau velti angļu vārdi "bald" (plikpaurains) un "bold" (drosmīgs) skan gandrīz vienādi.

Morfova izrādē Dons Žuans parūku uzliek tikai vienreiz – bēgot no vajātājiem, lai paliktu nepazīts. Vēlāk zvejnieki šo parūku atrod krastā un mētā cits citam kā beigtu astoņkāji. Pārējās ainās Donam Žuanam nav jāmaskējas – viņš var atļauties būt tāds, kāds ir. Arī šajā ziņā viņš ir dumpinieks.

Klasikā ielaužas mūsdienas

Morfovam bieži pārmet, ka viņš ar klasiku apietas visai brīvi. Arī "Dons Žuans" nav tradicionāls Moljēra teksta lasījums: lugā ik pa brīdim ielaužas mūsdienas.

Lūk, Dons Žuans uzdāvina zvejniekam, kurš viņu izglābis, rokas pulksteni. "Ūdensizturīgs," viņš lietišķi piebilst. Lūk, viņš kopā ar kalpu Sganarelu izbrauc no ciema ar velosipēdiem (šis pārvietošanās līdzeklis apritē ienāca 200 gadu pēc Moljēra nāves). Bet, ielavījies Komandora kapenēs, šis pāris ciniski dzied: "Happy Birthday, Mr. Commander!"

> Priesterim, kuram Dons Žuans nolēmis izkratīt sirdi, pēkšņi iezvanās mobilais tālrunis. "Nevaru runāt, man pašlaik ir grēksūdze," viņš iečukst telefonā.

Sākas negaiss, un uz māņticīgā Sganarela bailēm Dons Žuans atbild: "Ja debesis grib man kaut ko pateikt, lai izsakās skaidrāk" – un atver virs galvas automātisko lietussargu, 20. gadsimta izgudrojumu.

Un cik aizkustinoši izskatās zemniece Šarlote, uzmaukusi galvā koši dzeltenu lielveikala plastmasas maisiņu! Acīmredzot viņasprāt tieši tā jāģērbjas modernai pilsētas jaunkundzei…

Mūsdienām pietuvināts arī izrādes skaņu celiņš

Tāds pats postmodernisms valda arī izrādes skaņu paletē. Kaislīgs spāņu flamenko mijas ar ironisko Bobiju Makferinu, dvēseli plosošā Vila-Lobosa "Ārija" – ar hercoga brašo dziesmiņu "La donna è mobile" no Verdi "Rigoleto". Izrādes finālā tā vietā, lai skanētu kāda patētiska, atmaksas tēmai atbilstošāka melodija, dzirdam aizkustinošo Saimona un Garfunkela "The Sound of Silence".

Lielākā daļa skatītāju šo spēli ar nozīmēm un tēliem uztver pozitīvi – kā draudzīgu režisora piemiegšanu ar aci. Taču dažos tā izraisa sašutumu: kāpēc gan Moljērs ir šādi sakropļots?

> "Bet tas taču ir MANS Moljērs," iebilst Morfovs. Viņš neņirgājas par klasiķi, bet vienkārši vēlas pietuvināt viņu mūsu laikmeta garam.

Turklāt pats Moljērs daudzējādā ziņā smēlās iedvesmu no itāļu commedia dell’arte, kurai raksturīgs vieglums, humors un krietna deva improvizācijas.

Dona Žuana ceļš ved no farsa līdz traģēdijai

Morfova izrādē viegluma un humora patiešām netrūkst, taču, darbībai ritot, komiskā kļūst arvien mazāk, bet traģiskā – arvien vairāk. Otrajā daļā skatītājam skaidri liek saprast: joki ir beigušies.

> Sākumā Dons Žuans šķiet romantisks izvirtulis, apburošs avantūrists un brīvs mākslinieks, kurš izaicina pasaules kārtību, taču pamazām pārvēršas par cinisku noziedznieku.

Trīs izrādes stundās viņš noiet ceļu no farsa līdz traģēdijai.

Savā bezgalīgajā ceļā no nekurienes uz nekurieni Dons Žuans neredz atšķirību starp brīvību un visatļautību. Jā, viņš ir brīvs, taču viņa dvēselē valda tukšums, cilvēki viņam ir vienaldzīgi, un viņa nežēlīgo spēļu iznākums bieži ir nāve. Viņš lieliski zina, ar ko tas viss beigsies. Dons Žuans ir pragmatiķis, reālists. "Divreiz divi ir četri" – tāda ir viņa reliģija.

> Tāpēc par noziegumiem nāksies samaksāt. Pat tad, ja spriedumu tev pasludina nevis tiesnesis vai Dievs, bet paša sirdsapziņa.